

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Volume CLXVII

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 28

SLAVONIC TERMINOLOGY TODAY

Accepted at the 5th meeting of the Department of Language and Literature
of 30th May, 2017, on the basis of reviews presented by *Predrag Piper*
and *Rajna Dragičević*

Editors

PREDRAG PIPER, full member of the Academy
Dr VLADAN JOVANOVIĆ

BELGRADE

2017

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXVII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 28

СЛОВЕНСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА ДАНАС

Примљено на V скупу Одељења језика и књижевности
од 30. маја 2017. године, на основу реферата
академика *Предрага Пипера* и проф. др *Рајне Драгићевић*

Уредници

академик ПРЕДРАГ ПИПЕР

др ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ

БЕОГРАД

2017

Издају
Српска академија наука и уметности
и
Институт за српски језик САНУ

Уређивачки одбор

Предраг Пипер, редовни члан САНУ, Слободан Реметић, редовни члан АНУРС,
проф. др Мато Пижурица, проф. др Срето Танасић, проф. др Софија
Милорадовић, проф. др Рајна Драгићевић, доц. др Исидора Бјелаковић,
проф. др Викторија Людвигівна Иващенко, проф. др Сергей Викторович
Гринеv-Гринеvич, др Сергей Дмитриевич Шелов, prof. dr Ewa Wolnicz-Pawłowska,
к. ф. н. Вячеслав Константинович Щербин, др Марина Спасојевић и
др Владан Јовановић

Рецензенти појединачних радова

проф. др Слободан Реметић, редовни члан АНУРС, проф. др Гордана Јовановић,
проф. др Мато Пижурица, проф. др Људмила Поповић, проф. др Срето Танасић,
dr Peter Weiss, prof. dr Ewa Wolnicz-Pawłowska, проф. др Рајна Драгићевић,
проф. др Душко Витас, проф. др Сергей Викторович Гринеv-Гринеvич,
проф. др Софија Милорадовић, проф. др Александар Милановић, др Марта
Бјелетић, др Снежана Петровић, др Викторија Людвигівна Иващенко,
доц. др Исидора Бјелаковић, к.ф.н. Вячеслав Константинович Щербин,
др Владан Јовановић

Лектор и коректор радова на српском језику
Марија Селаковић

Коректура резимеа на енглеском језику
Clare McGinn Zubac

Превод и коректура резимеа на руском језику
Свејлана Гољак, Эльвира Анатольевна Сорокина

Коректура радова на руском језику
Эльвира Анатольевна Сорокина

Припрема за штампу
Милан Тасић

Тираж 400 примерака

Штампа
Службени гласник, Београд

САДРЖАЈ

Уводно слово 9

I. ПОГЛЕД НА РАЗВОЈ ТЕРМИНОЛОШКИХ И ТЕРМИНОГРАФСКИХ ИСТРАЖИВАЊА У СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА. ПРАВЦИ У ТЕРМИНОЛОГИЈИ

Викторія Людвігівна Іващенко: Слов'янське термінознавство: проблематика й перспективи розвитку	15
Эльвира Анатольевна Сорокина: Формирование теории <i>языка для специальных целей</i> (ЯСЦ)	29
Сергей Викторович Гринев-Гриневиц: Антропологистика как современное развитие терминоведения	41
Кацярына Пятроўна Любецкая: Спецыяльная лексіка беларускай мовы як аб'ект даследавання беларускіх лінгвістаў у канцы ХХ – пачатку ХХІ стст.	51
Marta Małachowicz: Prace dyplomowe z dziedziny terminologii i terminografii powstałe w instytucie komunikacji specjalistycznej i interkulturowej uniwersytetu warszawskiego w latach 2010–2015	61

II. ТЕРМИНОЛОГИЈА И РЕЧНИЦИ

Сергей Дмитриевич Шелов: Универсальный терминологический словарь: новый тип терминологических словарей	71
Юрий Николаевич Марчук: Проблемы многоязычной терминографии	85
Марија С. Ђинђић: Обрада лингвистичких и граматичких термина у двојезичном описном речнику (на примеру Новог турско-српског речника / Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük)	91

Данко Шипка: Двојезична терминологија исламских термина	101
Рада Стијовић, Олга Сабо, Ранка Станковић: Речник САНУ као база термилошких речника (на примеру Речника кулинарства)	109
Володимир Володимирович Дубичинський: Терминографичні праці харківських лексикографів	125
Вячеслав Константинович Щербин: Отраслевая лексикографія Беларусі	135

III. ГРАМАТИЧКА И ЛИНГВИСТИЧКА ТЕРМИНОЛОГИЈА

Јованка Радић: О логичким основама српских лингвистичких термина на <i>-ица</i> и <i>-ина</i>	149
Милош М. Ковачевић: О термину субјекат у србистици	173
Вељко Ж. Брборић: Српска правописна терминологија данас – у науци и настави	187
Драго Тешановић: Централни и периферни суфикси у српској дериватологији	197
Сања Ж. Ђуровић: Основни појмови морфематике српског језика	213
Марина Љ. Спасојевић: Појмовно-термилошки апарат при проучавању глаголског вида и сродних појава у србистици у светлу аспектолошких приступа	229
Наташа С. Вуловић: Употреба основних фразеолошких термина у српској (и словенској) лингвистици	243
Владан З. Јовановић: Српска терминологија у <i>Речнику словенске лингвистичке терминологије</i> из угла савременог стања српске лингвистике	253
Milan Harvalík: Slovánská onomastická terminologie v mezinárodním kontextu	267
Iveta Valentová: Slovenská onomastická terminológia	277

IV. СТАНДАРДИЗАЦИЈА ТЕРМИНА У ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ. ТЕРМИНИ И КЊИЖЕВНОЈЕЗИЧКА НОРМА

Виктор Д. Савић: Српски називи документа у средњем веку – према самим документима (1189–1346)	291
Исидора Г. Бјелаковић: Синонимија у терминологији код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и астрономија)	305
Александар М. Милановић: Развој српске термилошке мисли у 19. веку: допринос Лазе Костића	317

Марина С. Јањић: Школска терминологија у дијахронијској перспективи	331
Ewa Wolnicz-Pawłowska: Problemy terminologiczne w działalności UNGEGN	343
Tanja Fajfar: Jezikovnokulturna ustreznost kot terminološko načelo	351
Mojca Žagar Karer: Terminološko svetovanje: izkušnje in perspektive	361
Lana Hudeček: Anglizmi u hrvatskome nazivlju	371
Milica Mihaljević: Terminologija kao deskriptivna ili preskriptivna znanost – stanje u Hrvatskoj	383

V. ТЕРМИН И ЛЕКСИЧКИ СИСТЕМ

Милорад П. Дешић: Специјална лексика и полисемија	407
Рајна М. Драгићевић: Детерминологизација као процес богаћења општег лексичког фонда	417
Mariusz Górnicz: Czy naukowcy z krajów słowiańskich lubią terminy metafory?	425

VI. ФУНКЦИОНАЛНА РАСЛОЈЕНОСТ ТЕРМИНОЛОШКОГ ИЗРАЗА – НАУЧНА, ПРОФЕСИОНАЛНА (СТРУЧНА) ТЕРМИНОЛОГИЈА И СПЕЦИЈАЛНА ЛЕКСИКА ДУХОВНЕ И МАТЕРИЈАЛНЕ КУЛТУРЕ НАРОДНИХ ГОВОРА

Ружица С. Левушкина: Лексеме из општег лексичког фонда као термини у сфери православне духовности	439
Альбіна Анатоліївна Ковтун: Способи непрямой номінації релігійних понять в українській мові	451
Ђорђе Р. Оташевић: Рад на српској слободнозидарској терминологији	461
Гордана Р. Штасни: Термини у домену нанотехнологије	469
Оксана Чмелікова-Газдошова: Субстантивовані прикметники в українській і чеській юридичній термінології	481
Бојана С. Милосављевић: Филозофска лексика у речнику и у говору	493
Милан С. Ајдановић: Грецизми у српском географском терминосистему	509
Валентина Федоровна Новодранова: Когнитивное моделирование терминосистемы предметной области знания	521
Ольга Михайловна Рылкина: Способы терминообразования русских нозологических терминов (на материале русскоязычной терминологии детской кардиологии)	529

Тамара Валентиновна Рожкова: Статус и типологизация глагола в медицинской терминологии	537
Елена Викторовна Рыжкина: О некоторых динамических процессах в современной русской терминологии	549
Маргарита Николаевна Лазарева: О соотношении интернационального и национального в научных названиях растений (на материале русского языка)	557
Оксана Вікторівна Нарушевич-Васильсва: Семантико-тематична та категорійно-поняттєва організація української термінології харчової промисловості	567
Драгана И. Радовановић: Од Вукове трпезе из његовог Рјечника до Матичиног једнотомника	577
Неђо Г. Јошић: Народни називи воћака код Срба и критеријуми њиховог раслојавања	587
Мирјана С. Петровић-Савић: Из географске терминологије Јадра	599
Ивана В. Лазић-Коњик: Лексика традиционалне културе према тематским пољима	613
Софија Ј. Мићић-Кандијаш: Лексиколошки и лексикографски аспекти превођења енглеских медицинских израза на српски	625

VII. ЕЛЕКТРОНСКЕ ТЕРМИНОЛОШКЕ БАЗЕ ПОДАТАКА И ЊИХОВА ПРИМЕНА У ТЕРМИНОЛОГИЈИ, ТЕРМИНОГРАФИЈИ И ЛЕКСИКОГРАФИЈИ. ТЕРМИНОЛОШКИ САЈТОВИ И ПОРТАЛИ

Александр Васильевич Зубов: Способы автоматического извлечения терминов из текста	639
Paweł Kowalski, Zofia Rudnik-Karwatowa: Wykorzystanie terminologii w systemie informacyjno-wyszukiwawczym językoznawstwa sławistycznego iSybisław	643
Maja Bratanić, Ana Ostroški Anić, Siniša Runjaić: Od baze do portala – razvoj nacionalne terminološke infrastrukture	657
Jana Levická: Počiatky slovenskej terminologickej databázy a jej súčasnosť a budúcnosť	667
Максим Олегович Вакуленко: Віртуальна українсько-російсько-англійська термінографічна лабораторія з фізики: сучасні лінгвістичні технології у фаховій мові	679

НАРОДНИ НАЗИВИ ВОЋАКА КОД СРБА И КРИТЕРИЈУМИ ЊИХОВОГ РАСЛОЈАВАЊА*

Неђо Г. Јошић**

Аутор се у раду бави народним називима воћака у српском језику. Како је ријеч о народним именима за појединачне варијетете важнијих ботаничких родова, о називима с основама различитог поријекла, непосредним и метафоричким образовањима – аутор у њиховом раслојавању и анализи користи различите критеријуме, те даје одређена запажања и закључке.

Кључне ријечи: народни називи воћака, критеријуми раслојавања, лексикологија и терминологија, српски језик

Увод

Народна терминологија појединих области живота и стваралаштва, материјалне и духовне културе српскога народа, чини замашан дио лексичког фонда српског језика. Још на самом крају XIX вијека, у вријеме када су отпочињале припреме за израду великог описног рјечника савременог српског језика, водило се рачуна да у том рјечнику у што обухватнијој мјери буде заступљена терминолошка лексика. Тако се у *Позиву и Ујујисџиву за куљење речи њо народу за речник СКА* из 1899. године, следствено гледиштима Стојана Новаковића, у 99 тачака разрађују ријечи по групама предмета или појава.

Међу њима су клима и годишња доба, географски називи, руде и минерали, вегетација, шумско дрвеће, воће, земљиште, справе итд. (исп. Белић 1959: XV). Веома широк обухват извора те претрага наведених и бројних других терминолошких области, имао је за циљ да предочи што потпунији лексички фонд српскога језика на прелому XIX и XX вијека. Рјечник који ће у битно промијењеним друштвено-историјским околностима 60 година касније отпочети да излази под називом *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* или *Речник САНУ* (како се он у стручним круговима данас обично зове), чини основни извор за проучавање српске воћарске лексике и

* Рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка испитивања савременог српског језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који у цјелини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

** Институт за српски језик САНУ, Београд; nedjo.josic@isj.sanu.ac.rs

терминологије. Претрагом његових томова закључно са словом О те ексцерпцијом других допунских извора и допуна са терена широм штокавске територије, утврдили смо да воћарска терминологија у творбено-семантичком погледу чини веома занимљив, иако не тако обиман дио лексичког фонда српског језика. Општи пресјек стања наше воћарске терминологије на крају XX вијека осмишљен и сређен у виду корпуса српске народне воћарске терминологије, показује да у српском језику постоји преко 1.400 лексичких јединица којима се именују појединачне сорте наших воћака од јабуке и крушке до смокве и маслине.¹ Воћарску лексику, наравно, не чини само то,² али фонд народних назива воћака које се гаје (или су се гајиле) на српском етничком тлу, чини само језгро српске воћарске терминологије, њен средишњи и најважнији дио.

Калемљење воћака на српском тлу ширило се од досељавања наших предака наовамо, а посебно мјесто имало је на црквеним и манастирским посједима у средњем вијеку. Неке се воћке нпр. јабука *буди́мка*, *буди́мљија* или *буди́мњача* (како се у Поцерини данас зове), везују за немањихку државу и вријеме Светога Саве, али се најснажнији развој воћарства везује за XIX вијек, када је са пропадањем Турске царевине у српским земљама оснажен државотворни и друштвени живот.

Највећи број аутохтоних или одомаћених калемљених и гајених сорти воћака код Срба има локални значај, па се сходно томе и њихови називи у српском језику сврставају у ријечи локалнога карактера. Сасвим незнатан број воћака чија су имена раширена на цијелом штокавском подручју, спада у ред општепознатих. Међу њима поменимо јабуке *буди́мку* и *колџачу*, крушке *јџерибасму* и *карџманку*, шљиве *бџицу/бјџицу* и *маџарку*. Али и ти називи из домена стандардног лексикона имају своје покрајинске форме. Сходно дијалекатским особеностима (а грађа потиче из свих дијалеката штокавског подручја), њих каткад прати и специфичан гласовни развој карактеристичан за одређени говорни тип. Код њих се такође веома често читују други и другачији творбени обрасци: за исту творбено основу неријетко се везују различити суфикси, и то се може сматрати битним творбеним обиљежјем у српској воћарској терминологији. Тако се поред назива *карџманка* као најраширеније

¹ Преглед извора и сам корпус воћарских термина у српском језику употпуњен примјерима употребе и назнакама за локацију, аутор овога рада дао је монографији *Воћарска лексика и терминологија у српском језику* (Јошић 2016: 159–214).

² У круг воћарских термина потпадају и називи за болести воћа (старији и новији), па и лексика којом се изражава нпр. сам развој какве аномалије воћке или њенога плода (*смолошок*, *рогачење*). Општи преглед болести воћака у вријеме када су аутохтоне воћке нашега поднебља чиниле основни воћарски фонд, дао је Младен Јосифовић. У свом невеликом а садржајном приручнику (Јосифовић 1941), обрађене су најважније болести и аномалије воћа, нпр. *џрулежница*, *чађавица*, *смолошочина*, *жуџица*, *џегавост*, *сива џрулеж* или *џлесњивост*, *џејелница*, *џламењача*, *рак* итд.

форме за крушку поријеклом из турске покрајине Караман (*У ливади крушка караманка*, нар. пјесма, Вила 1868, Речник САНУ), на терену срећу и друга образовања: *карђбђнка* (Космет), *карамђлија* (Мачва, Колубара), *карђмђн-шница* (Сарајево).

Српску народну воћарску терминологију ваљано је сагледавати као тематску групу, а појединачне називе воћака у српском језику као **лексичко-семантичку групу ријечи** у оном смислу како је на језичко-граматичке особености лексичко-семантичке групе поодавно гледао нпр. Ф. П. Филин.³ Именослов народних назива воћака у српском језику схваћен као лексичко-семантичка група ријечи коју чине углавном изведенице (од 1.425 лексичких јединица, колико чини наш корпус, изведенице обухватају 95%, а остатак чине сложенице и двочлане синтагме), могао би даље да се раслојава на уже цјелине или подгрупе према различитим критеријумима. Приступајући изведеницама као доминантом начину творбе, ми бисмо да издвојимо три таква критеријума који несумњиво имају своје лингвистичко упориште: ботанички критеријум, критеријум језичке припадности основинских лексема и лексичко-семантички критеријум.

I. Ботанички критеријум

Ботанички критеријум подразумијевао би сагледавање и анализу према начелима ботаничке припадности. Све калемљене воћке стаблашице карактеристичне за српско етничко поднебље улазе у 9 родова (међу којим је најшири род **Prunus** = **шљиве**), а родови, опет, чине чланове 5 ботаничких фамилија (с фамилијом **Rosaceae** = **руже** као главном и најширом). Ботанички критеријум имплицирао би успостављање аутономних низова са чеоним појмом као представником скупа, тј. хиперонимом као надређеним појмом и низовима хипонима као подређеним лексичким јединицама таквога скупа. Примјена ботаничког критеријума омогућавала би да се, поједностављено речено, сви називи јабука нађу на једном мјесту, те да се такав скуп даље рашчлањује према лексичко-семантичким особеностима лексичких јединица карактеристичним само за род **Malus pomila**. Табеларни преглед најбоље илуструје како се српска воћарска терминологија грана према ботаничком критеријуму. Из прегледа је испуштен род **Citrus** (фамилија **Rutaceae**), јер је карактеристичан за приморска мјеста и у народу није индуковао појединачне

³ „Лексико-семантичке групе слов, представляют собою собственно языковые единицы, продукт исторического развития того или иного языка. Слова, выражая свои собственные значения, в рамках одной лексико-семантической группы в тоже время оказываются связанными между собою отношениями, не безразличными для их собственных значений. Это отношения синонимии, антонимии, всякого рода уточнения, дифференциации и обобщения близких или сопредельных значений“ (Филин 1957: 535–536). (исп. и Драгићевић 2007: 236–237).

називе; у српском језику познати су само *лимун* (*Citrus limonum*), *наранџа*, *мандарина* и *чејрун* као општа имена.

фамилија	род	врста	народни називи појединих варијетета
<u>Rosaceae</u>	Malus	<i>Malus pomila</i>	<i>авàјлија, зелèника, њòгачàрка, рѹзмàрѹнка</i>
	Pirus	<i>Pirus communis</i>	<i>водèњаја, звòнача, кàлуђèрка, ѹамjàника</i>
	Prunus	<i>Prunus persica</i>	<i>бèлача, голушиàвка, јèsèнка, мирисàвка</i>
		<i>Prunus armeniaca</i>	<i>гòлица, мàђàрка</i>
	<i>Prunus cerasifera</i>	<i>зердèлија</i> и сл. (као општи назив)	
	<i>Prunus communis</i>	<i>гòркѹш, мекѹшац</i>	
	<i>Prunus avium</i>	<i>водèњача, дрèновача, лòйѹнѹца, млèйѹкиња</i>	
	<i>Prunus fruticosa</i>	<i>вѹшња</i> (као општи назив)	
	<i>Prunus divaricata</i>	<i>рàнка</i> и сл. (као општи назив)	
	<i>Prunus domestica</i>	<i>ѹожèгача, ѹòсавиѹца, ѹèйѹка, црнòшљива</i>	
	<i>Prunus insititia</i>	<i>ѹрнòшљива, ѹибара, црнòслива</i>	
<i>Prunus italica</i>	<i>бардàклија, црнòшљива, ѹанàрика</i> и сл.		
	Cydonia	<i>Cydonia oblonga</i>	<i>врањàнка, лèсковчàнка</i>
	Mespilus	<i>Mespilus germanica</i>	<i>мѹшмула</i> (као општи назив)
<u>Oleaceae</u>	Olea	<i>Olea europaea</i>	<i>бјèлица, зелèница, дрòбњача</i>
<u>Moraceae</u>	Ficus	<i>Ficus carica</i>	<i>бјèљача, дѹгача, зѹмњача, крвàвиѹца</i>
<u>Juglandaceae</u>	Juglans	<i>Juglans regia</i>	<i>влàшкѹш, дебèљàш, јабѹкàш</i>

Одмах да се поједностављено појасни, преглед је, с ботаничке стране гледано, непотпун: испуштене су поједине ботаничке врсте код већег броја родова (нпр. *Malus communis* = *дивља јабука*, *Pirus piraster* = *дивља крушка*, *Olea oleaster* = *дивља маслина* итд.). Међутим, како се назначене врсте у језику једино именују на такав начин или још уопштеније, ријечју *дивљака*, те факат да су индуктор за настанак појединачних назива воћака у српском језику питоме, његоване, гајене или калемљене форме – остали представници родова немају никакав значај за развој и уобличавање српске воћарске терминологије.

Ботанички критеријум је погодан за успостављање односа између јединке која живи, битише у природи и лексема с примарном денотацијом. Лексема с примарном денотацијом, према Лајонсовим гледиштима,⁴ именују објекте који не фигурирају, већ реално постоје (исп. Драгићевић 2007: 58). Такав начин сагледавања омогућује да се на лексичком плану рашчисте односи код представника појединих родова, у нашем случају посебно код појединих

⁴ Лајонс примарну денотацију илуструје на примјеру лексема *морж*: „To return to the definition of 'walrus' given above: we interpreted this as a definition of the denotation of walrus. But in order to apply it, we need to know the sense of many of the component lexemes in the definition“ (Лајонс 1977: 211).

предствника из рода **Prunus**, те да се неким лексемама да књижевни карактер, док би друге у језику остале да слове као локалне лексичке форме.

ботаничка врста	књижевни фонд	локална образовања
Prunus cerasifera	зердџија	ардџија, зердџија, раздџија
Prunus italica	џенџика	зердџија, зердџија, зердџија
Prunus armeniaca	кајсија	зердџија, зрдџија
Prunus persica	брџска	раздџија

Лексема *зердџија* примљена је из турског језика: тур. *zerdali* = жута шљива (Шкаљић 1973), а лексичке јединице с овом основом, као што и табеларни преглед показује, у народу „лутају“ између појединих представника из рода **Prunus**.⁵

Слабост овога критеријума при анализи је та што фонд појединачних назива воћака не би могао да се на прави начин лексиколошки анализира као цјелина, а чињеница је да постоје бројне особине воћних плодова наших воћака, које су се у народу наметнуле као мотив именовања и за представнике различитих родова, нпр. боја: *зелџика* (јабука, крушка), *зелџица* (јабука, маслина, смоква), *зелџка* (маслина, смоква, јабука, крушка), или нпр. мирис: *џамџаника* (јабука, крушка), *мирисџка* (јабука, бресква) итд.

II. Критеријум језичке припадности основинских лексема

Анализирајући цјелокупну грађу према поријеклу основа или основинских лексема, утврдило би се у коликој је мјери српска воћарска терминологија аутохтона, а у коликој је мјери именослов воћака код Срба употпуњаван и богаћен инфилтрацијом лексичких елемената страног поријекла. У том погледу посебно су инспиративне лексичке јединице магловите творбено-семантичке структуре, као што су крушка *баџва*, *баџвача* (и бројне друге фонетске варијанте, за које се сматра да воде поријекло од **bъtv-ěti*),⁶ *рџи* (трешња, Шумадија), *сџак* (крушка, Шумадија), *сџика* (јабука, Валпово), *маџуша* (крушка, Босна) итд.

Доминацију српских (словенских) основа није потребно доказивати: њихова учесталост се јасно показује у свим видовима именовања (оним реалне и оним метафоричне природе) и свим видовима мотивисаности. Зато

⁵ Воћка *Prunus cerasifera* изгледа да није била позната нашим племенима на Балкану прије турских освајања, она нема неки посебан значај у практичном животу ни свој култ, те се ни лексема *зердџија* као наш назив за поменути воћку није на прави начин учврстила у лексичком систему српског језика (ријеч *зердџија* није надаље представљала основ за настајак нових лексичких јединица). На њу се, поједностављено речено, данас гледа као на својеврсни језички реликт у српској воћарској терминологији.

⁶ Исп. ЕРСЈ 2: 102. Објашњење тамо дато подупиру старији и савремени подаци (нпр. М. Медић, Летопис Матице српске 139: 89–90, или моји подаци из Врховине).

бисмо овдје да дамо преглед важнијих лексема које су у процесу именовања имале улогу даваоца основе:

а. придјевске: *бео/бијел, жуџи, зелен, модар, мрк, црвен, црн, шарен, дуг, крив, округао, дробан, круџан, грк/горак/горчив, кисео, сладак, мек, њврд, воден, озими, рани;*

б. именичке: *восак, златио, лубеница, њруџи, колач, мед, слад, мирис, мука, масло, зима, зоб, јечам.*

Ове основинске ријечи као даваоци основе, уз покоју још, учествовале су у образовању натполовичног броја изведених лексема. За поједине основе везивало се и по десетак суфикса, што представља огледало њиховог творбеног потенцијала. Као илустрацију дајемо изведенице с основинском ријечју *бео/бијел* и *мед*, и то не све:

бео/бијел: *белача/бјелача* (бресква, шљива), *белвица* (јабука, Врање; шљива, Врање), *белџа/бјелџа* (крушка, шљива), *белџа/бјелџа* (јабука, трешња), *белџа/бјелџа* (шљива, трешња, јабука, крушка, бресква, смоква, маслина), *белџа* (шљива, Тимок), *белџа/бјелџа* (крушка, шљива) итд.;

мед: *медџа* (крушка), *медџа* (крушка), *медџа* или *медџа* (крушка, Драгачево, Ужице итд.), *медџа* (јабука, Сарајево; шљива, Плав и Гусиње), *медџа* или *медџа* (крушка, Тамнава итд.), *медџа* (крушка), *медџа* (крушка, Зеница итд.; шљива, Славонија), *медџа* (крушка), *медџа* (јабука, Славонија), *медџа* (крушка, Крагујевац итд.), *медџа* (крушка), *медџа* (шљива, Сиринићка жупа; јабука, крушка) итд.

Творбено-семантичку ширину српске воћарске терминологије давале су и ријетке или непродуктивне основе, домаће и стране, нпр. *медџа* (: *медв-*, *медвен* – крушка); *зефирџа* (: грч. *zephyros* – крушка, Врање). 1 1 (исп. Речник САНУ, одр. зефир, зн. под. т. 2).

Дуготрајни период турске државне управе у српским земљама оставио је дубок траг у српском лексичком систему. Тај траг видан је у бројним сферама друштвеног живота, нарочито у појединим термилолошким областима. Турска царевина, иако је унеколико ограничавала развој села и сузбијала сваки напредак, имала је и позитиван утицај на развој воћарства код нас. У њеним пашалуцима подстицано је калемљење и ширење воћака, о чему свједочи немали број воћака које су доспјеле посредством Турака и немали број основа поријеклом из турскога језика у појединачним називима наших воћака. И сами општи називи неких воћака турскога су поријекла: *бадем, кајсија, шефџа, вишња, мушмула*. Термин *калем* такође је њихов (необично је што се он јавља као основинска ријеч у називу *калемџа* – јабука, Мачва), али и ријеч *ашлама, аришлама* или *аришлама* (*Аришламе* у *меду куване*, нар. пјесма, Вук, Речник САНУ), као општи термин за сваку калемљену трешњу, нпр. у Босни. Именослов воћака код Срба у знатној мјери садржи основе које су на наше тле доспјеле из турског језика или турских дијалеката. Основе турског

поријекла јављају се у стотинак народних назива. Наравно, ти називи су че-шћи у оним дијеловима штокавске територије гдје муслимански живаљ чини већинско становништво, али, уопште узев, оне су разасуте по територији цијело-лог штокавског подручја. Наш циљ није да дамо цјеловиту слику о називима воћака с турским основама, већ да на илустративан начин покажемо дјело-творност и снагу појединих основа и њихову улогу у творбено-семантичком уобличавању назива наших воћака.

основинска лексема*incir**Karaman**lif-***народни називи (с локацијама)***инџирача* (крушка, Ужице), *инџирка* (крушка (Ужице), *инџирка*(крушка, Подриње), *инџирица* (крушка, Ужице);*карѠбанка* (крушка, Космет), *карамјлија* (крушка, Мачва, Колу-бара), *карѠманка* (крушка), *карѠманиница* (крушка, Сарајево);*елѠанија* (јабука), *Ѡлифа* (јабука, Полимље), *ѠлифѠлма* (јабука, Зе-ница), *ѠлифѠнка* (јабука, Пожешко Поље), *ѠлифѠнка* (јабука), *јѠли-ва* (јабука, Злакуса), *јѠлиѠанка* (јабука), *јѠлиѠка* (јабука, Врање), *јѠ-лиѠѠвна* (јабука, Сарајево), *јѠлиѠѠнка* (јабука, Врховина), *лифѠњака* (јабука).

Напоменимо узгред да је турском *incir* српски еквивалент *смоква*. *Ка-раман* је турски град (именован према селѠучком поглавици *Karaman*); од имена овога града изведен је назив за цијелу област: *Караманија* и сл. (Шка-љић 1973). Основа *lif-* јавља у ријечима које у турском језику означавају биљно влакно, нит или конач,⁷ а управо биљно влакно које се попут ожиљка пружа од цвијетног завршетка до петелке с једне стране плода, чини карактери-стично обиљежје наведене јабуке и оно је у народу препознато као мотив именована.⁸ Постојање варијантних назива општа је појава у српској воћар-ској терминологији. То потврђују бројне снажне основе домаћег поријекла, а унеколико и основе које воде поријекло из других језика, не само турског.

Удио других култура и других језика у формирању именована воћака код Срба, био је незнатан. Њихових трагова, нпр. оних германског поријекла, ипак има, посебно у сјеверозападним дијеловима штокавске територије који су не тако давно били под снажним утицајем Аустро-Угарске монархије. Као свједочанство, овдје бих само да се наведе њемачка сорта јабуке *Voiknapfel*, чији се назив на новом терену прилагођавао творбено-семантичким обрасци-ма српскога језика. Њемачки назив те сорте данас у Славонији у формама *бојкиња*, *боланица*, *бујина* или *бдиња* (*Боиње су [јабуке] ко шака крујине, Ѡолак црљене* (Варош, Славонија, Лукић 1919: 179), сасвим видљиво или мање видно чува *Voiken-* као први члан њемачке сложенице. И неки други малобројни на-зиви воћака пренесених са њемачког тла адаптирали су се у нашем лексичком

⁷ Исп. Ђиндић i др. (зн. под т. 1).

⁸ Нама је остало непознато да ли је славонска јабука *Ѡжиљчавица* (*Јабуре: ... Ѡжиљча-вице, сегедњаче*, Оток, Lovretić 1897: 280) идентична јабука, али творбена основа (*Ѡжиљчав-*) показује да и она има ожиљак као карактеристично обиљежје плода.

систему и приклонили творбеним обрасцима карактеристичним за српске називе. Њемачка сорта крушке *Kaiserbirne* (: њем. *Kaiser*) адаптирала се у Славонији као *кајзѝбѣрка* или *кајзѝѣрка*, а у Тамнави поједностављено (без трага о другом дијелу њемачке сложенице): *кајзерка*. Трагови других језика и других култура још су слабији; у именослову се јавља тек покоји назив с талијанском основом (*мезаница* – смоква, маслина), *жѣрмѡнка* или *ђѣрмѡнка* (: *Saint-Germain*, тј. гроф Жермен – крушка, Лесковац), и то је готово све. Тек у новије вријеме, усљед продора плантажних воћака страногa поријекла (европских и америчких), појављују се и њихови називи као нови терминолошки нанос.

Укратко, развој српске воћарске терминологије само је унеколико био условљен утицајем других култура и других језика. Културе које су биле у тјешњој и дуготрајнијој вези са српским земљама и нашом културом, једино су оставиле дубљи или значајнији траг. Ако се бројна имена српских воћака посматрају као уређен лексикон са свим творбено-семантичким узајамностима његових чланова, развој српске народне воћарске терминологије је посве јасан: српске (словенске) основе чине њено језгро, средишњи и најважнији дио; основе турскога поријекла мање важан сегмент у њеном уобличавању; основе из других европских језика њену периферију.

III. Лексичко-семантички критеријум

Овај критеријум показао се најадекватнијим у приступу и анализи народних назива гајених воћака. Његова примјена омогућавала је да се инвентар народних назива воћака сагледава као цјелина, да се у њиховој анализи приступа интердисциплинарно, те да се користе културолошки факти (када то изискује природа појединих назива). Народни називи воћака су лексичке јединице конкретних значења, а компоненцијална анализа као метода или техника погодна је управо за истраживање конкретних лексичких садржаја (исп. Драгићевић 2007: 89). Како воћни плод у српској воћарској терминологији чини средишњи и најснажнији индуктор именовања, сасвим је оправдано да се у лексиколошкој анализи, у трагању за мотивисаношћу заснованом на методолошким поставкама малочас поменуће истраживачке технике, пође управо од воћног плода.

Плодови калемљених воћака у процесу именовања испољили су неслућено велик деривациони потенцијал. Представа о особинама неке јабуке, крушке, трешње, дио су колективног памћења представника одређене друштвене средине. У процесу именовања, по природи ствари, намеће се једна особина (обично карактеристична) на уштрб других, те једино она именовањем добија свој језички израз. Мноштво варијетета воћака у природи изискивало је потребу за међусобном диференцијацијом; диференцијација заправо пред-

подразумијева везу између изворног и циљног домена засновану на метафоричким асоцијацијама. Ако се посматра семантички план између мотивне и мотивисане ријечи *босиљак* (биљка *Ocimum basilicum*) → *босиљкача* (крушка), јасно је да из семантичког садржаја лексеме *босиљак* деривирана лексема смисаоно преузима само семантичке компоненте из домена мириса (у процесу именовања то, дакле, није представа о неком неодређеном мирису, већ фиктивна представа о мирису листова биљке *Ocimum basilicum*, за који се из искуства зна да је особен, загушљив и некако тежак).

На крају, уз наведени осврт с примјерима деривата који живо илуструју два плана у именовању воћака код Срба, жељели смо да дамо и један уопштен закључак: непосредно мотивисана имена углавном се ослањају на придјевске опште дијелове, а метафорички мотивисана на именице као основинске ријечи. И ријетки синонимични називи подупиру ово гледиште. Тако се једна врста јесење јабуке у Врховини именује ријечју *црљеника* (: црљен), другдје као *циганлија* или *циганчица* (: Циганка); код прве домен боје чинио је непосредно полазиште, док су код друге метафоричке асоцијације из домена боје индуковале појаву таквих специфичних имена.¹⁰

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1959: А. Белић, Увод, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1, Београд: САНУ, Институт за српскохрватски језик, VII–XVI.
- Гортан-Премк 1997: Д. Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Драгићевић 2007: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- ЕРСЈ: *Етимолошки речник српског језика*, 1–3, Београд: САНУ, Институт за српски језик САНУ, 2003–2008.
- Јосифовић 1941: М. Јосифовић, *Болести воћака*, Поучна библиотека, књ. 13, Београд: Српска краљевска академија.
- Јошић 2016: Н. Јошић, *Воћарска лексика и терминологија у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Лажонс 1977: J. Lyons, *Semantics*, 1–2, Cambridge: Cambridge University Press.
- Лукић 1919: L. Lukić, Varoš. Narodni život i običaji, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* XXIV, 32–238.
- Пижурица 1977: М. Пижурица, *Боје у зоонимији*, Посебна издања АНУБиХ, књ. XXXI, Одјелчење друштвених наука, књ. 5, Сарајево, 29–45.
- Позив: *Позив и ујуиссиво за куљење речи по народу за Речник СКА*, Београд, 1899.

¹⁰ Извјесна сличност запажа се и у називу *лајтинка* (јабука, источна Босна). Њен назив перцептуалне је природе и основано га је везивати за *Лајтинку* као жену свијетле пути (перцепција бјелине испољава се и у поређењу **бијела као Латинка**) (исп. Пижурица 1997: 39).

- Прохорова 1979: В. Н. Прохорова, Тематические группы слов как микросистемы, *Вопросы русского языкознания* 2, Москва, 161–167.
- Речник САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–19, Београд: САНУ, Српска академија наука и уметности, 1959–2014.
- Симоновић 1959: Д. Симоновић, *Ботанички речник. Имена биљака*, Посебна издања САН, књ. 3, Београд: Научно дело.
- Тодоровић 1899: Б. Тодоровић, *Воћке и воће*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Ђорић 2008: Б. Ђорић, *Творба именица у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Филин 1957: Ф. П. Филин, О лексико-семантических групама слов, у: *Езиковедски истраживања в чест на акад. Стефан Младенов*, Софија, 525–536.
- Шкаљић³ 1973: А. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*, Sarajevo: Svjetlost.

Nedo G. Jošić

THE FOLK NAMES OF FRUITS AMONG SERBS
AND THE CRITERIA FOR THEIR STRATIFICATION

Summary

The folk names of fruit trees that are grown (or were grown) on Serbian territory present the core of Serbian fruit terminology, its central and most important part. This is not a voluminous lexical fund, but from the lexical-semantic and formation standpoints it is a very interesting one and can be analyzed according to various criteria.

I. The botanical criterion implies placing a botanical species at the head as a hypernym (i.e. *Malus pomila* = grown apple), which has subordinated folk names for some of its varieties as its hyponyms. The application of this criterion helps to define the relations between representatives of different genera (particularly among representatives of the genus **Prunus**, as the broadest in Serbian fruit terminology).

II. Using the linguistic affiliation of constituent bases or fundamental lexemes as the criterion clearly indicates that Slavic bases and generative bases developed on Serbian ethnic territory form the core of a universal fund of folk names for Serbian fruit trees; bases originating from the Turkish language play a less important part in its development.

III. The lexical-semantic criterion is linguistically the most appropriate. This criterion is based on methodological assumptions of componential analysis. Description and analysis are based on fruit yield as the most powerful naming inducer. The Serbian fruit name inventory is viewed as a whole which is further divided according to semantic naming parameters. Uniting directly motivated names and metaphorical formations within the framework of certain parameters (e.g. color, size, taste, etc.), the lexical-semantic criterion makes it possible to present naming in all its breadth, thus clearly showing its generative-semantic potential.

Keywords: folk names of fruit trees, stratification criteria, lexicology and terminology, the Serbian language